

reportage

Ovens van de Zuid-Limburgse Kalkfabriek in Simpelveld. Boven: Spruyt & Co in Valkenburg, de oven Schin op Geul.

wordt gevuld aan de Putberg in Ubachsberg en loswrikken van kalksteen in de Kroongroeve in foto's Dik Mol, archief F. Kuipers, Archief Valkenburg, De Prins

'Goldrush'

IN HET MERGELLAND

Het zijn mysterieuze bouwwerken in het landschap. De halfronde openingen, overblijfselen van kalkbranderijen. Honderd van deze ovens zijn er ooit in Zuid-Limburg geweest. Jan Nillesen uit Eys schreef een boek over deze vergeten industrie.

door **Vikkie Bartholomeus**

Het gele goud wordt het wel eens genoemd: de kalksteen - mergel in de volksmond - in de Zuid-Limburgse bodem. Honderd jaar geleden was de aanwezigheid van het gele goud aanleiding voor een ware *goldrush* in deze regio. Door het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog zaten de grenzen potdicht: import was onmogelijk. Stukadoorskalk, cement, landbouwkalk, witkalk: de beste kwaliteit die normaal gesproken uit België en Duitsland werd geïmporteerd, werd onbereikbaar en dus goud waard. Er ontstond een ware 'kalkkoorts'. Uit het hele land kwamen zakenlieden en gelukszoekers naar het zuiden om een stukje Mergelland op te kopen of een concessie te veroveren. Grondprijzen verviervoudigden in

een paar maanden tijd; grote stukken natuur vielen ten prooi aan bedrijvigheid. De ene na de andere kalkbranderij startte. Het grote geld lonkte. Maar het omzetten van het gele goud in een goed product bleek nog niet zo gemakkelijk. Niet alle kalksteen was bruikbaar, maar de Kunradersteen bleek bijvoorbeeld erg geschikt. Overal waar deze gelige steensoort in hellingen van geologische breuken, beken, dalen en holle wegen aan het oppervlak kwam, verschenen rookpluimen. Als cowboys pionierden de kalkbranderijen, maar zonder gedegen kennis van de geologie, chemie en het stookproces werd het niks.

► **Zakenlieden en gelukszoekers kwamen naar het zuiden om een stukje Mergelland te kopen.**

Hun producten waren flut, ze leden grote verliezen, gingen failliet. Alleen een paar oude kalkbranderijen uit de regio die hun expertise van generatie op generatie hadden overgedragen, overleefden. Op het hoogtepunt waren er 95 kalkbranderijen in de regio; na de oorlog resteerden er 5. De *goldrush* in het Mergelland was een deceptie. Een vergeten industrie, zo typeert Jan Nillesen de kalkbranderij in Zuid-Limburg. Hij schreef een boek over de bijzondere bedrijvigheid die een eeuw geleden haar hoogtepunt kende. Al jaren is hij gefascineerd door de uitgestorven branche. De voormalig voorzitter van de Nederlandse Geologische Vereniging afdeling Limburg en docent scheikunde werd ooit door de beroemde geoloog Werner Felder gezien op het fenomeen kalkbranderijen. „Jij bent chemicus, is

dat niets voor jou?” De afgelopen decennia heeft Jan Nillesen er een aantal artikelen over gepubliceerd; nu is er een boek. „Er zijn heel veel mensen die niet eens weten dat die dingen in het landschap overblijfselen van kalkbranderijen zijn. Maar de laatste tijd komen ze steeds meer in de belangstelling.” Nillesen heeft alle kalkbranderijen - voor zover bekend - geïnventariseerd. In de Eerste Wereldoorlog was er sprake van een hausse, maar het verbranden van kalksteen gebeurt al sinds de prehistorie. Per toeval moet ooit ontdekt zijn dat kalkstenen na verhitting veranderen en op allerlei manieren toe te passen zijn. Dat ze bijvoorbeeld verpulverd en gemengd met water geschikt zijn voor pleisterwerk of mortel. Bij veel Romeinse bouwsels in Limburg is kalk aangetroffen. Het branden van kalk is complex en niet ongevaarlijk. Er is een temperatuur van rond de duizend graden nodig, flinke 'trek' voor voldoende zuurstof, er komt veel kooldioxide vrij; de brandstof en de kalk worden van bovenaf in de oven geschept. Zwaar werk, dat in de

Eerste Wereldoorlog ook vaak gedaan werd door krijgsgevangenen die in Nederland geïnterneerd waren. „Je ziet het op foto's aan de grote zwarte snoren; er zaten zelfs Russen bij.” De ontginning van de kalksteen (soms met dynamiet) die ook als bouwsteen werd gebruikt, was niet zonder risico; geregeld raakten arbeiders gewond bij een instorting. En de warme randen van de ovens waren een aantrekkelijke slaapplaats voor zwervers; er zijn uit de overlevering verhalen bekend van mannen die slapend over de rand gevallen zijn. In de kalkbranderij komen familienamen voor als Steyns, Erven, Offermans, maar ook Schunck. Ook de bekende Heerlense zakenman ruijt goud in het Mergelland en pakt de zaken groots aan. In de Eerste Kunrader Steengroeve pioniert hij met de nieuwste technieken en transportroutes. Na de

► **Het branden van kalk bij een temperatuur rond de duizend graden is complex en gevaarlijk.**

Tweede Wereldoorlog investeert hij een fortuin in de installatie van een veertig meter lange stalen draaioven; een lange buis waarin de kalksteen wordt gebrand voor de productie van cement. Maar het mislukt: twee jaar van experimenteren levert geen fatsoenlijk product op. De oven, die een half miljoen gulden heeft gekost, verroest; hij brengt nog tienduizend gulden op aan oud ijzer. Jan Nillesen heeft nog uitgebreid kunnen spreken met de laatste kalkbrander, Joseph Willem Hubert Sieben uit Voerendaal. Als hij zijn oven in 1969 sluit, wordt deze onder de aarde bedolven, raakt overwoekerd met groen en verdwijnt in de vergetelheid. Inmiddels zijn op tal van plaatsen kalkovens gerestaureerd, vaak door natuurorganisaties. Maar Jan Nillesen heeft moeite met de manier waarop deze elementen nu het landschap sieren. Vaak is de halfronde oven aan de voorzijde simpelweg dichtgemetseld, waardoor van de oorspronkelijke functie niets meer te zien is. De kalkovens - relictten van een uitzonderlijke industrie - zijn curieuze objecten geworden.